

АКАДЕМІК СТАНІСЛАВ ДНІСТРЯНСЬКИЙ І ЙОГО ПРОЕКТ КОНСТИТУЦІЇ

ЗАХІДНОУКРАЇНСЬКОЇ НАРОДНОЇ РЕСПУБЛІКИ

Наталія СТЕЦЮК

/ кандидат юридичних наук, доцент кафедри теорії та історії держави та права, конституційного та міжнародного права Львівського державного університету внутрішніх справ

Постать Станіслава Севериновича Дністрянського (1870–1935) – визначного українського вченого юриста, громадського та державного діяча, професора Львівського та Українського вільного в Празі університетів, дійсного члена Наукового товариства імені Шевченка (НТШ), академіка Всеукраїнської академії наук (ВУАН), – по праву належить до когорти тих, хто стояв у витоків сучасного вітчизняного правознавства [1]. Він залишив по собі оригінальні наукові дослідження в різних галузевих напрямках правознавства, значна частина з яких не втратила своєї актуальності і в наші дні. Його наукова спадщина привертала увагу широкого кола вітчизняних і зарубіжних учених юристів, істориків, соціологів та політологів (А. Андрієвського, Т. Андрусяка, Л. Бича, К. Вислобокова, В. Возьного, М. Граната, П. Гураля, А. Ковалюка, О. Ейхельмана, В. Матля, В. Мельника, М. Мушинки, Л. Окіншевича, Ю. Панейка, В. Потульницького, В. Савчака, В. Старосольського, П. Стецюка, З. Соколюка, І. Усенка, Т. Цюцюрю та ін.). Крім того, в останні десятиліття наукова діяльність академіка Дністрянського стала також предметом окремих дисертаційних досліджень [2, с. 477; 3–5].

Майбутній науковець народився в м. Тернополі, закінчив юридичний факультет Віденського університету (1893), поглиблюючи згодом свою освіту в Берлінському та Лейпцігському університетах під керівництвом професорів А. Вагнера, В. Бюхера, Е. Штайбаха. Від 1898 р. Дністрянський працює у Львівському університеті на кафедрі австрійського цивільного права (з українською мовою викладання): доцент, надзвичайний професор, звичайний професор (1907/18). Паралельно

веде активну громадсько-політичну діяльність – очолює правничу комісію НТШ у Львові, бере участь у виданні «Правничої бібліотеки» (1900/09), редагує «Часопись правничу і економічну» (1900/12), ініціює створення Товариства україно-руських правників (1909), виступає співорганізатором З'їзду українських правників у Львові (1914) тощо. Його двічі (1907 та 1911) обирають депутатом Державної Ради (нижньої палати австрійського парламенту) від національно-демократичної партії, де він входить до складу української депутатської групи («Українська парламентська репрезентація»), очолює парламентську Комісію з питань реформи австрійського цивільного права, виступає за повноцінне використання української мови в судочинстві, навчання, державному управлінні [6].

Після розпаду Австро-Угорської монархії Станіслав Дністрянський стає депутатом Української Національної Ради (тимчасового парламенту ЗУНР). Однак уже із середини 1919 р. вимушено перебуває на еміграції (спочатку у Відні, потім – у Празі). Професор Дністрянський був одним із засновників Українського вільного університету (УВУ) у Відні (1921) та ініціатором його перенесення до Праги, першим деканом факультету права і політичних наук, ректором (1922/23) та проректором (1923, 1933/35) цього Університету. У 1927 р. його обирають (заочно) дійсним членом Всеукраїнської академії наук по кафедрі цивільного права. Дністрянський також був одним із засновників та головою Українського правничого товариства в Чехословаччині, організатором З'їздів українських правників у Празі (1926, 1933). Останній рік свого життя прожив у м. Ужгороді [1].

Академік Станіслав Дністрянський залишив по собі велику наукову спадщину, насамперед, у галузі цивільного та міжнародного приватного права. Чималу частину в науковій спадщині вченого становлять дослідження в галузі теорії та філософії права, а також державного та конституційного права. Його праці опубліковані і українською, і німецькою, польською, французькою та чеською мовами. Серед наукового доробку вченого найчастіше згадуються такі його праці, як «Полагода шкоди з огляду економічного і соціального» (1897), «Заручини в австрійському праві» (1899), «Чоловік і його потреби в правній системі. Розвідка з австрійського права» (1900), «Австрійське право облігаційне» (1901–1909), «Звичаєве право та соціальні зв'язки» (1902), «Про природу звичаєвого права» (1904), «Реформа виборчого права в Австрії» (1906), «Австрійське право приватне» (1906), «Природні засади права» (1911), «Причинки до реформи приватного права в Австрії» (1912), «Самовизначення народів», «Статут для Галичини», «Україна і мирова конференція» (1919), «Цивільне право» (1919), «Зв'язок і сполучка народів» (1920), «Будівництво держави і бюрократія» (1921), «Нова держава» (1923), «Загальна наука права і політики» (1923), «Річеве право» (1923), «Генеза та основи права» (1923), «Погляди на теорію права та держави» (1925), «Соціальні форми права» (1927). Окремо слід зазначити, що частина наукової спадщини вченого залишилась неопублікованою, про що свідчать відповідні архівні фонди.

Станіслав Северинович Дністрянський, як вчений цивіліст, послідовно обстоював ідею реформування австрійського цивільного права, приведення його у відповідність до нових суспільних відносин з комплексним узгодженням інтересів держави, народу, суспільства, окремих соціальних груп. Він обґрунтував концепцію зобов'язального (облігаційного) права як окремої підгалузі австрійського цивільного права. Звертав увагу на те, що трудовий договір не повинен зводитися до простої форми договору купівлі-продажу робочої сили, а відповідальність власника підприємства перед своїми працівниками суттєво відрізняється від звичайної цивільної відповідальності. Академік Дністрянський створив власну доктрину (концепцію) держави і права, в основі якої лежало твердження про соціальний характер норм і природничих засад права. Він доводив

первинність права порівняно з політикою, стверджував, що політика утворюється на основі наявних норм суспільного життя, а сама держава є вищим проявом органічних суспільних зв'язків. При цьому народ як окремий органічний суспільний зв'язок вищий за державу і має свою організацію з власними цілями. Вчений був яскравим прихильником ідеї створення у повоєнній Європі (після Першої світової війни) національних конституційних держав на основі реалізації націями/ народами свого невід'ємного права на самовизначення в межах своїх етнографічних територій, з одночасним гарантованим забезпеченням прав людини та прав національних меншин на свій вільний культурний розвиток. Дністрянський був першим у вітчизняному правознавстві, хто висловив ідею необхідності створення комплексної системи правової охорони конституції, ініціатором створення та належного унормування української правничої термінології. У вітчизняній політологічній науці Станіслава Дністрянського вважають одним з основоположників національно-державницького напрямку, автором політичної концепції української держави [7, с. 106].

Погляди Станіслава Дністрянського на сутність модерної конституційної держави, на її конституцію як найкраще відображено в авторському проекті вченого – «Конституції Західноукраїнської Народної Республіки» 1920 р. [8, с. 161–185]. Цей документ, як згадував сам науковець, був підготовлений на замовлення Уряду Євгена Петрушевича [9, с. 337].

Конституційний проект С. Дністрянського мав незвичну як для свого часу, проте надзвичайно оригінальну структуру. Він поділявся на три глави – «Держава і право», «Державна влада» та «Право народів на самовизначення». Глава перша «Держава і право» містила три розділи: «Правова держава», «Людські та громадянські права» та «Права народу». Своєю чергою, розділ другий цієї глави «Людські та громадянські права» містив такі окремі підрозділи – «Свободи», «Рівність», «Охорона і старівля». Глава друга «Державна влада» складалася із трьох розділів – «Основи державної влади», «Організація народної волі» та «Виконання народної волі». У другому і третьому розділах цієї глави (подібно до розділу «Людські та громадянські права») автор конституційного проекту виділив як окремі підрозділи «Народна Палата», «Загальнонародна Рада», «Народні Збори і

Народні комори», «Місцеве заступництво» та – «Президент Республіки», «Прибічна Рада», «Державна Рада», «Місцеве управління» та «Правосуддя». Глава третя «Право народів на самовизначення» не містила поділу на окремі розділи.

За конституційними характеристиками майбутню державу (Західноукраїнську Народну Республіку) академік Дністрянський бачив, насамперед, як державу правову, суверенну та демократичну. В цій державі мали б визнаватися права і свободи людини, місцеве самоврядування як обов'язковий конституційно-правовий інститут, а сама державна влада мала будуватися за принципом її чіткого поділу на законодавчу, виконавчу і судову. При цьому система «противаг і стримувань» в середині самої організації механізму державної влади як такої бачилася достатньо чіткою та, до певної міри, реалістичною. В той же час автор проекту вважав, що для «обґрунтування тривалої народної влади в державі слід для початку (для «старту» держави) скликати Установчі Збори».

Законодавча влада мала належати парламенту – Народній Палаті, яка обирається строком на 4 роки на основі загального, рівного і прямого виборчого права при таємному голосуванні. Система органів державної виконавчої влади мала б охоплювати Президента Республіки, Уряд – Державну Раду та місцеві органи державної виконавчої влади. Президент Республіки мав би обиратися народом строком на 4 роки. Таке право мав мати кожен громадянин української національності, який досяг 35-річного віку. За характером своїх повноважень Президент Республіки є одночасно главою держави і главою виконавчої влади.

Уряд Західноукраїнської Народної Республіки (Державна Рада ЗУНР) визначався «верховним центральним органом для внутрішнього управління державою». Очолювати Уряд мав би Президент Республіки, а сама Державна Рада (Уряд) мала б складатися з шістьох членів, яких призначав би останній. Передбачалося, відповідно, утворення шістьох міністерств: Внутрішніх справ, Фінансів, Релігії і освіти, Сільського і лісового господарств, Торгівлі і промислу, Сполучень.

Судова система Західноукраїнської Народної Республіки, відповідно до положень конституційного проекту, мала б містити: звичайні суди (очевидно, місцеві та апеляційні), Державний Судовий Трибунал – «якому належить верховне правосуд-

дя», та Голову Державної Юстиції. Проектом допускалося створення, поруч із звичайними судами, адміністративних, господарських, управлінських та інших спеціалізованих судів. Суддів мав призначати Президент Республіки на все життя. При цьому окремим конституційним положенням закріплювався принцип про їхню повну «самостійність та незалежність». Основними завданнями Голови Державної Юстиції є «підкування про забезпечення порядку в правосудді» та експертна робота на чолі спеціального бюро над законопроектами парламенту. Верховне правосуддя належить Державному Судовому Трибуналу, який складається з 12 членів (шістьох – обирає парламент і шістьох призначає Президент Республіки за поданням Голови Державної Юстиції з-поміж професійних суддів або юристів «вільних професій»).

У конституційному проекті широко представлені права і свободи людини та громадянина. Запропонована вченим «схема» викладу цього конституційного інституту загалом відображає панівну на той час наукові уявлення, а також основні тенденції розвитку європейського конституціоналізму. Так, серед особистих прав і свобод у проекті знаходимо такі важливі фундаментальні приписи, як положення про недоторканність особи, недоторканність житла, свободу поселення і пересування, таємницю особистого життя, а також свободу совісті та свободу наукової творчості. Блок політичних прав та свобод представлений положеннями про свободу зборів, правом на створення громадських спілок, правом на подання петицій, свободою думки і слова, виборчим правом громадян. Групу економічних прав та свобод представлено правом на власність, доступністю та свободою промислу, свободою промислової конкуренції тощо. У проекті проголошується право кожного, хто вважає себе скривдженим, на правовий захист держави. Блок конституційних обов'язків вміщує обов'язок військової служби, обов'язок сплачувати податки, обов'язок дотримуватись законів держави, відвідувати початкову школу.

Однак чи не найоригінальнішим у конституційному проекті Станіслава Дністрянського є віднесення до повноважень Державного Судового Трибуналу права перевіряти закони на предмет їх відповідності Конституції Республіки (на конституційність), а також пряма можливість скасову-

вати неконституційні закони. Останнє, разом із положеннями про порядок внесення змін і доповнень до Конституції Республіки, чіткими елементами інституту конституційної відповідальності

(імпічмент Президента, відставка Уряду, окремих міністрів, суддів), фактично могло закласти міцну основу для створення належної системи правової охорони Конституції як такої.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Усенко І. Б. Дністрянський Станіслав Северинович. І. Б. Усенко, В. І. Возьний // В кн.: Юридична енциклопедія : 6 т. / редкол. : Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. – К. : «Укр. енцикл.», 1999. – Т. 2: Д-Й. – С. 219–220.
2. Стецюк П. Проекти Конституції Західноукраїнської Народної Республіки академіка Станіслава Дністрянського / 27.01.1997. / П. Стецюк // *Ukrainischen Freien Universitat : 1921–2011. – Munchen, 2011. – 828 s.*
3. Возьний В. І. Державно-правові погляди академіка С. С. Дністрянського : автореф. дис. канд. юрид. наук. / В. І. Возьний. – К., 1999. – 19 с.
4. Коваль А. Ф. Погляди Станіслава Дністрянського на право та державу (загальнотеоретичні аспекти) : автореф. дис. канд. юрид. наук / А. Ф. Коваль. – Львів, 2005. – 16 с.
5. Савчак А. В. Конституційно-правові погляди Станіслава Дністрянського : автореф. дис. канд. юрид. наук / А. В. Савчак. – К., 2008. – 18 с.
6. Автобіографія та бібліографія проф. С. Дністрянського. Відень, 4 жовтня 1911 р. // ЦДІА у Львові. – Ф. 26 – Оп. 14. – Спр. 2317. – Арк. 1–2 зв.
7. Енциклопедія Львова / за ред. А. Козицького. – Львів: «Літопис», 2008. – Т. 2 – 608 с.
8. Стецюк П. Станіслав Дністрянський як конституціоналіст / Петро Стецюк. – Львів, 1999. – 232 с.
9. Дністрянський С. Загальна наука права і політики / С. Дністрянський. – Прага, 1923. – Т. 1. – 393 с.